

*Кудлаєнко Т. Ф.
(м. Вінниця)*

ПЕДАГОГІЧНІ ПОГЛЯДИ ОЛЕКСИ ТИХОГО

Черговий раз Україна складає іспит на цементування української нації і розбудову Української державності. Хоч уже чверть століття Україна як держава є незалежною, але фактично український народ ще не дуже відчуває себе господарем у власному домі. Але усвідомлюємо, що прийняли естафету від непохитних українців – борців, замішаних на стійкості, принциповості, твердості духу, моральних чеснотах, істинно незламному патріотизмі та безкомпромісному відстоюванні людської честі та гідності, що своїм життям і діяльністю підтримували незгасаючий вогонь відродження українства. Вічно житиме у серцях народна пам'ять про жертовність самовідданих синів і доньок неньки України, проросте барвінкова вдячність у душах українців – наслідувачів.

Січневі дні повернуть спогади до національного героя України, сина Донецького краю Олексія Івановича Тихого, якого всі знають і пам'ятають як Олексу Тихого, громадського діяча, правозахисника, педагога, послідовного і безкомпромісного борця проти русифікації України, члена – засновника Української громадської групи сприяння виконанню Гельсінських угод.

Уродженець українського хутора Їжівка став студентом філософського факультету Московського університету і, спеціалізуючись на марксистсько-

ленінській ідеології, міг би стати дипломованим викладачем вишу, що дозволило б задовольнити його потяг до педагогічної діяльності й робити кар'єру науковця. Але Олекса не міг спокійно спостерігати, як із центру цілеспрямовано проводиться викорінювання української національної самобутності Донбасу, його рідного краю, шляхом тотальної асиміляції. Виклик і протистояння колоніальній державній машині визначили життєву долю патріота. Після захисту дипломної роботи про педагогічний досвід А. Макаренка Олекса Тихий повертається на Донеччину, щоб працювати в школі і передавати свої знання та прагнення, знаходити засоби протидіяння денационалізації. Зупинити або хоча б призупинити цей винищувальний процес, на переконання національно свідомого педагога, можливо тільки через внесення вагомих змін у систему освіти.

На той час відбувся бум у радянській педагогіці і пропонувалися найрізноманітніші методики навчання і виховання – сформувалася значна кількість педагогічних шкіл.

«Школа радості» В. Сухомлинського привертала своїм новаторством. Його система пропонувала уроки мислення у процесі спілкування з природою. О. Тихий поділяв також думки В. Сухомлинського про зв'язок кожної людини з рідною мовою, зі своїм народом, але не підтримував, що педагог замовчував важливість знань з історії для виховання патріотизму. Все ж О. Тихий вважав його методику виправданою і навіть утілював її у практику, коли працював в Олексієво-Дружківській школі. Та безуспішно закінчилися спроби одержати дозвіл Костянтинівського райВНО на

організацію класу з викладанням усіх предметів двома вчителями: один вчитель – яким мав би бути сам О. Тихий – гуманітарні предмети, другий – природничі і англійську мову. Це прохання, звичайно, не отримало схвалення у чиновників від освіти. Відмова райВНО фактично ставила хрест на сподіваннях працювати в школі так, як він вважав за потрібне. Одну з тез Олексі, яку він використовував у своїй роботі: «Я кожного дня вчуся у вас, діти». Головне для вчителя, щоб діти його розуміли й брали знання, які він їм дав. Для цього вчитель має бути авторитетом для них. Але також він має бути й їхнім другом. Між вчителем і учнем не повинно бути прірви.

Якою ж бачив школу О. Тихий, якій він хотів би віддати знання, свій хист, насагу, дає відповідь в тезах неопублікованої статті «Якою я уявляю школу в майбутньому?»:

Нормальна школа вчить лише нормальних дітей та забезпечує визначений мінімум знань дає максимум можливих знань, умінь та навиків для всіх, розвиває інтелект, творче мислення, школа співпрацює з батьками, які поділяють її принципи та вимоги, хочуть і спроможні вчити або вчитися разом з дітьми, або ізолює дітей від злих впливів батьків чи старших дітей, школа гарантує придатність свого випускника до: 1) продовження навчання (ВУЗ, технікум, спецшкола), 2) роботи в певній галузі на певному робочому місці, 3) відповідність моралі, навичок співжиття, порядності [2, с. 97].

Чого хотілося б: права кожному вчителю максимально виявляти свої здібності, вчити тому і так, як він вважає за найдоцільніше та найефективніше із

забезпеченням необхідного мінімуму. введення такого положення, коли батьки мали б права і можливості вибирати школу, вчителя, орієнтацію для своїх дітей щоб основою навчання та виховання була любов учителя до дітей, взаємна любов дітей до вчителя, довір'я та авторитет вчителя у батьків, щоб школа була: 1) національною по духу (на базі рідної мови, з вихованням любові та пошануванням національного мистецтва, культури, історії, рідної природи), 2) інтернаціональною (повага до всіх інших націй та народностей, вивчення чужих мов, літератур, історії, культури інших народів), 3) народною, тобто н аристократичною (виховання любові до людей праці, прагнення до поліпшення добробуту, культури та освіти), 4) політехнічною (давала б знання з усіх доступних дітям галузей техніки, в першу чергу побутової), 5) трудовою (самообслуговування в школі та дома, вирощування квітів, городництво, різні ремесла, вишивання, в'язання, крій та шиття і т.п.) [2, с. 98].

Його бачення, здавалося б, такі прості та зрозумілі, і зараз залишаються новаторськими. Уже, мабуть, після двадцяти п'яти років здобутої незалежності нашої країні треба відійти від ще радянської догматично – закам'янілої спадщини; роботи визначних неоцінених національних педагогів мають стати здобутком Міністерства освіти й науки в незалежній Україні та втілюватися в життя.

У своїй статті «Думки про виховання» О. Тихий відповідає на споконвічне питання: «Коли починати виховувати дитину?» Він зазначає, наскільки важливе материнське виховання для подальшого формування особистості. Дитина потребує всебічної уваги

особливо під час раннього фізичного та психологічного розвитку. Хто з батьків цього не усвідомлює, потім починає дивуватися, що зовсім не знає власну дитину і не може з нею порозумітися. Віталій Коротич, за фахом лікар, писав: «Якщо ми не посіємо в душі дітей пророщених зерен добра, то там виросте чортополох» [5, с. 42].

О. Тихий наголошував, що діти повинні мати і материнську ласку, і батьківську турботу, і кваліфікованого вчителя, і гарну книжку, і можливість подивитись цікаву та корисну телепередачу. Все це повинно відповідати віковим особливостям дітей, у доступний для них час, на рідній мові у відповідному художньому оформленні. Чи мають діти все, що їм необхідне і на що вони мають незаперечне право? Відповімо категорично і прямо: Ні і ще раз ні! Часи змінюються, та невирішені проблеми мандрують за нами в часі. Діти, як правило, недобирають батьківської ласки та турботи, оскільки мало часу проводять у родинному колі, так як батьки вимушені багато часу витратити на роботу. «Любити дітей уміє і курка», – говорив Януш Корчак. А от навчити їх, зробити людьми в повному розумінні цього слова – це вже мистецтво. Тут потрібні і знання, і досвід, як особистий, так і історичний, а мають його, в силу багатьох причин, далеко і далеко не всі батьки» [5, с. 43].

Не будемо кривити душею і прямо скажемо, що і в школах вчителі поставлені в такі умови, що час, який мав би бути приділений вихованню дитини витрачається на проведення формальних заходів, ведення журналів, планів тощо. Виховання дітей дуже складний багатогранний процес. У ньому беруть

участь батьки, школа, середовище, серед якого дитина знаходиться, література ... «Величезним гальмом у справі виховання, – на думку педагога, – є різний підхід до цілей та уподобань батьків, школи, суспільства, громадськості, самих дітей. Гармонії поки що нема, а повинна ж бути непримітно, бо без тої гармонії калічаться діти, а це ж злочин. Діти, що живуть в сім'ях попри всі старання школи та всіх інших організацій, виховуються на традиціях (добрих чи поганих) батьків і школа безсила змінити таке становлення, свідчення чому є ми самі і ті кого ми виховували» [5, с. 43]. Інколи, можливо, дійсно, що найкраще виховані ті, кого найменше «виховують». Найефективніше виховання це – самовиховання, забезпечене тим обладнаним гімнастичним залом, що називається за А. Макаренком колективом.

О. Тихий вважав, що характер, звички, манери людина може виробити собі самостійно. Прикладом цього є він сам: у юнацькі роки сформулював своє життєве кредо «Для чого я живу?» і дотримувався його протягом усього життя.

Педагогічні ж погляди патріота Олекси Тихого сформувалися на основі опрацьованих матеріалів світового наукового досвіду з історії світової філософії, історії світової педагогічної думки, спадщини видатних українських та російських письменників і вчених-філологів.

У статті до «Радянської освіти» О. Тихий знайомить своїх сучасників із системою чеського мислителя і педагога Яна Амоса Коменського, яка побудована на взаємозв'язку виховання з навчанням різними мовами – спочатку рідною, потім латиною –

як мови науки і культури того часу. Навчання дітей відбувалося у 4 етапи. Після першої материнської школи в 7–12 років була школа рідної мови. Необхідність навчатися рідною мовою для дитини природно, бо мова – це неперервний зв’язок людини з родом, батьківщиною, національною спільнотою. О. Тихий згадував переконливу думку історика Д. Багалія, що лише дикуни не мають національності. А його однодумець О. Потебня доповнював: вивчення іноземної мови (російської теж) слід починати не з другого класу, а з 5-го – 6-го, коли дитина оволодіє рідною мовою і в неї сформується артикуляційна база.

У сучасній Україні цьому постулату не приділяється зовсім ніякої уваги, на це є як об’єктивні так і суб’єктивні причини. Починаючи з дошкільного віку, багато хто з батьків навчають своїх дітей іноземним мовам, при цьому рідною самі не володіють, так як треба, і вважають її неперспективною. Родинні зв’язки послаблюються, а іноді й рвуться.

Наскрізно в роботах О. Тихого звучить думка про важливість поєднувати навчання з вихованням. Через перевантаженість сучасних, як і тогочасних, навчальних програм не залишається достатнього часу для ведення виховної роботи з дітьми в дитячих колективах. Виховне навчання є, безумовно, одним з необхідних методів формування світогляду дитини. Але ж цим не вичерпуються завдання виховання особистості. Шкільні програми, на небезпідставний погляд О. Тихого, були і залишаються до теперішнього часу перевантажені набором тем і навчальних предметів, що мають чисто теоретичний, абстрактний характер, не мають нічого спільного з

повсякденним життям, тоді як низку найнеобхідніших знань учні не отримують. Обсяг знань, що накопичуються людством, усе збільшується. Ніхто не в змозі знати усього, що накопичено наукою, – треба знати лише принципи. О. Тихий пропонував – і це є все більш актуальним постулатом у сучасному світі – перехід від «навчання фактам» до «навчання принципам». У статті «Про проблеми реформи шкільної освіти» О. Тихий зазначає, що «школа повинна випускати зі своїх стін фізично здорових, культурних, високоморальних юнаків і дівчат, які не лише відмінно знали б математику, фізику, дарвінізм, історію, але в той же час уміли б поводитися в суспільстві, уміли б цінувати твори літератури, живопису, музики, уміли б добре співати, витончено танцювати і так далі» [10, с. 78].

Значну теоретичну розробку присвятив такому не «значному» поняттю, як «домашнє завдання». Можуть бути різні міркування щодо тез і пропозицій у статті «Домашні завдання», але дискусія щодо них так і не відбулася і не відбувається тепер. О. Тихий поділяв погляди К. Ушинського, який був категорично проти предметних завдань учням додому: «Більше або менше завдання уроків додому є, на мою думку, кращим мірилом достоїнства школи: 5–6 годин роботи на день цілком досить і для дорослої людини, не тільки для дитини, і коли в школі дитина справді працює, то не тільки немає потреби задавати їй уроки додому, але навіть можна наполовину зменшити кількість годин шкільних занять» («К. Ушинський про сімейне виховання», К., 1974, с. 102). Доводив свої переконання такими аргументами, які нелегко буде

спростувати навіть запеклим противникам: 1. Далеко не усі діти мають відповідні умови для виконання домашніх завдань. 2. Не всі діти вміють працювати самостійно. 3. Домашні завдання дають можливість частині учнів, у тім числі й сумлінних, байдикувати на уроках з виправданням – «дома вивчу». 4. Домашні завдання звільняють частину вчителів від обов'язку докладно викласти тему – «вдома вивчите». 5. Домашні завдання позбавляють дитину можливості займатись улюбленою справою, а у кожної дитини є якісь свої уподобання, інтереси. 6. Багато батьків вірять у святість школи і забороняють будь-які заняття, крім шкільних завдань, чим нівечать, збіднюють дітей. 7. Кожен учитель прагне прищепити дітям любов до свого предмета. Це – навіть його обов'язок. Часто це за рахунок інших предметів, а цей предмет може і не бути основним чи головним у майбутньому житті дитини [10, с. 80].

Те, що сучасній школі потрібні зміни, мабуть, є незаперечним фактом. Можливо, потрібно звернутись до напрацювань видатних педагогів, педагогів від Бога і не боятися втілювати їх у практиці.

Педагог О. Тихий докорінно відрізнявся від своїх сучасників передусім тим, що дбав не лише про поєднання навчання з вихованням, а й вважав головним завданням для педагога виховання українців-патріотів, боротьба проти денационалізації народу. Найбільш розгорнуто і всеосяжно він виклав свою систему поглядів у зауваженнях до Проекту «Основи законодавства Союзу РСР, союзних республік про народну освіту», опублікованого ЦК КПУ в 1973 р. Ці принципи містять у собі головне

завдання освіти — виховувати національно свідомих громадян, «ознайомлення з літературою, історією, культурою свого народу» [10, с. 78].

До другої статті «Основ...» О. Тихий додає такі положення: середня і вища освіта повинні існувати для суспільства «ідейних спеціалістів, здатних забезпечити культурний, моральний, науковий, технічний прогрес свого народу, СРСР та всього людства» [10, с. 78]. Олекса не сумнівався, що українці робили і зможуть надалі робити свій внесок у розвиток цивілізації. У третій статті «Право на освіту» О. Тихий наголошує на доступності освіти для всіх і вищої освіти «згідно із здібностями та уподобаннями молоді». А для цього, на його думку, навчання має бути безкоштовним, з необхідними кабінетами, лабораторіями, спортзалами, клубами, із розвинутою художньою самодіяльністю і туризмом». Більше того, він уважав, що закон має передбачати пільги та стипендії учням, студентам, аспірантам, а також забезпечувати їх відрядженнями в інші республіки та країни з метою «навчання чи вдосконалення знань» [10, с. 78].

У доповненнях до четвертої статті «Про принципи народної освіти» знову наголошується на головних постулатах педагога: «Навчання рідною мовою»; «Патріотичний, інтернаціональний характер освіти на основі етичного та естетичного виховання» [10, с. 79]. Такі формулювання суперечили тезі партії про інтернаціоналізм у суспільстві.

Тогочасним викликом системі було те, що Союзним республікам О. Тихий надавав значно більше прав, оскільки вони мали справу зі своїм народом, на своїй споконвічній землі. Кожна республіка сама

визначає, які типи шкіл, промислово-технічних спеціальних та вищих навчальних закладів їй необхідні. На цьому рівні розробляють методи, форми й засоби навчання та виховання, складають програми, забезпечують підручниками, визначають заробітну плату для педагогів і технічних робітників. Виборні посадовці-освітяни теж затверджувалися на місцях.

Дев'яту статтю «Основ...» О. Тихий збагачує своїми принципами патріотичного виховання дітей та молоді, підносячи роль батьків у здійсненні такого завдання. Зокрема й вони мали вимагати високий рівень навчання та виховання, визначати, які напрямки професійного розвитку дітей забезпечувати: фізико-математичний, історико-літературний, літературно-мистецький та ін. Передбачалося використання фінансових внесків батьків на роботу найрізноманітніших гуртків: від навчання музики до радіотехніки й рукоділля. Рекомендувалося також «максимальне забезпечення потреб учнів у знаннях поза програмою» [10, с. 80].

Широкі права надавалися батькам: «від звіту педколективу до вимоги звільнення окремих керівників і вчителів, які не забезпечували навчально-виховного процесу» [10, с. 80]. У системі О. Тихого батьки учнів є «національно свідомими громадянами, і саме вони наполягають, щоб навчання проводилося відповідно до традицій народу» [10, с. 80]. А національні традиції сягають періоду Гетьманщини, Запорозької Січі, загалом козацького самоврядування, виборності від кошового і писаря до гетьмана та генерального писаря.

Не насмілюємося стверджувати, що всі батьки учнів є національно свідомими громадянами і

залучаються до контролю навчально-виховного процесу і надають цьому важливого значення.

Відверто революційними є пропозиції до 18 статті «Основ...». Вимагаючи проводити навчання рідною мовою на всіх рівнях, починаючи з дитячих садків. А як актуально у сьогоднішній Україні продовжує звучати критика тези: «надавати можливість навчання рідною мовою». На переконання О. Тихого це «суперечить поняттю суверенності республіки, народу» читай зараз – незалежності, суверенності держави і фактично означає: «бути патріотом або космополітом (зневажати рідну мову, свій народ)» [10, с. 81]. О. Тихий вказує на масштабну шкідливість цієї тези. Вона «надає можливість поміщанськи або шовіністично налаштованим людям відмовлятися від мови союзної республіки» читай зараз держави Україна, формуватися «міщанами, шовіністами, космополітами» [10, с. 81]. А Олекса Тихий усе життя вимагав: приїжджі, як і корінне населення, мають вчитися українською мовою в закладах усіх рівнів, а для національних меншин, крім росіян, має забезпечуватися і вивчення рідної мови.

У 1970-ті роки у своїх посланнях до редакцій газет і високих посадовців О. Тихий вимагав утвердження цих же постулатів. Так, у статті, надісланій у «Радянську освіту», він конкретизує, до чого призводить закриття україномовних дитячих садків, шкіл, русифікація інтелігенції, відсутність українських кінофільмів: дискримінація «веде до зниження рівня культури, моралі» [10, с. 82].

Від інтелігенції, особливо вчителів, Олекса вимагав: «ніде не соромитися говорити рідною

мовою...», «щоб послідовно вкладали в душі дітей та їхніх батьків свідомість приналежності до української нації, розкривали культурні та мовні багатства народу, постійно доводили, що людина без патріотичних устремлінь, без свідомості праці на користь свого народу є віл, вартий лише того, щоб його запрягали в ярмо» [10, с. 82].

Уся система поглядів і героїчна боротьба Олекси Тихого засвідчують його глибоку освіченість, професіоналізм і патріотизм. Його спадщина має стати здобутком України та втілюватися в життя.

У житті Тихий був максималістом. Таким же максималістом Олексій Іванович був і в педагогіці.

ЛІТЕРАТУРА

1. Пустова Ф. Педагогічна система Олекси Тихого. – Наша Дружковка. – 2016.

2. Тихий В. «Домашні завдання» з перешкодами // На перехресті думок: педагогічні статті / О. Тихий: упорядник Л. Огнева. – Донецьк: Музей «Смолоскип». – 2013. – 443 с.

3. Тихий О. Для чого я живу? // На перехресті думок: педагогічні статті / О. Тихий: упорядник Л. Огнева. – Донецьк: Музей «Смолоскип». – 2013. – 443 с.

4. Тихий О. Домашні завдання // На перехресті думок: педагогічні статті / О. Тихий: упорядник Л. Огнева. – Донецьк: Музей «Смолоскип». – 2013. – 443 с.

5. Тихий О. Думки про виховання // На перехресті думок: педагогічні статті / О. Тихий: упорядник Л. Огнева. – Донецьк: Музей «Смолоскип». – 2013. – 443 с.

6. Тихий О. Зауваження щодо ст. 18 проекту «Основи законодавства Союзу РСР, союзних республік про народну освіту» та «Загальних положень» // На перехресті думок: педагогічні статті / О. Тихий: упорядник Л. Огнева. – Донецьк: Музей «Смолоскип». – 2013. – 443 с.

7. Тихий О. На перехресті думок // На перехресті думок: педагогічні статті / О. Тихий: упорядник Л. Огнева. – Донецьк: Музей «Смолоскип». – 2013. – 443 с.

8. Тихий О. Нотатки. Пономарьов Я. Як навчити творчості? // На перехресті думок: педагогічні статті / О. Тихий: упорядник Л. Огнева. – Донецьк: Музей «Смолоскип». – 2013. – 443 с.

9. Тихий О. Про домашні завдання // На перехресті думок: педагогічні статті / О. Тихий: упорядник Л. Огнева. – Донецьк: Музей «Смолоскип» – 2013. – 443 с.

10. Тихий О. Про проблеми реформи шкільної освіти // На перехресті думок: педагогічні статті / О. Тихий: упорядник Л. Огнева. – Донецьк: Музей «Смолоскип». – 2013. – 443 с.

11. Тихий О. Стиль роботи колективу // На перехресті думок: педагогічні статті / О. Тихий: упорядник Л. Огнева. – Донецьк: Музей «Смолоскип». – 2013. – 443 с.